

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Den progressiva folkbildningens gränser

Ahlskog, Jonas; Wickström, Mats

Published in:
1968 och pedagogiken

Published: 01/01/2020

Document Version
Final published version

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Ahlskog, J., & Wickström, M. (2020). Den progressiva folkbildningens gränser: Frigörelsepedagogikens uppgång och fall inom den finlandssvenska folkdemokrati. In A. Burman, & J. Landahl (Eds.), *1968 och pedagogiken* (pp. 163–186). Södertörns högskola. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202201147635>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Den progressiva folkbildningens gränser

Frigörelsepedagogikens uppgång och fall inom den finlandssvenska folkdemokratien

JONAS AHLSSKOG & MATS WICKSTRÖM

Den kommunistiska rörelsens revolutionära mål är knutet till en teoretiskt driven samhällsanalys. Som Lenins berömda deklARATION lyder: "Utan en revolutionär teori kan det inte heller finnas någon revolutionär rörelse".¹ Utifrån denna epokgörande premis var det självklart att frågor om folkbildningens innehåll och form blev avgörande för den kommunistiska rörelsens initiativ att väcka arbetarnas revolutionära klassmedvetenhet under 1900-talet. Denna uppsats undersöker en politisk och ideologisk strid om den progressiva folkbildningens pedagogik som uppstod i kölvattnet av revoltåret 1968 inom den finlandssvenska folkdemokratiska bildningsorganisationen Folkets Bildningsförbund (FBF). Undersökningens syfte är att blottlägga den ideologiska konfliktzon som uppstod mellan å ena sidan den etablerade kommunistiska kaderns traditionella leninistiska uppfattning om den progressiva folkbildningens karaktär och ändamål, och å andra sidan den nya vänsterns dialogiska folkbildningssyn som i det här fallet inspirerades av den brasilianske filosofen Paulo Freires frigörelsepedagogik. Genom undersökningen visas hur frågorna om den progressiva folkbildningens pedagogik, och därmed även frigörelsepedagogikens framgångar och motgångar i Finland, var sammanvävda med en specifik historisk kontext av makt- och ideologikamp inom den finländska kommunismen.

¹ Vladimir I. Lenin, *Vad bör göras? Brännande frågor för vår rörelse* (Moskva: Progress, 1972), s. 25.

Uppsatsen utgör samtidigt ett av de första bidragen till forskningen om folkbildningens pedagogik till vänster om socialdemokratin i Finlands svenska historia.

Den folkdemokratiska rörelsens finlandssvenska bildningsförbund

Folkets Bildningsförbund (FBF) grundades den 24 april 1946 i Helsingfors av Finlands Svenska Arbetarförbund (FSA, formellt anslutet som ett partidistrikt till Finlands socialdemokratiska parti, SDP) och den svenska sektionen av Demokratiska Förbundet för Finlands Folk (DFFF, en val- och paraplyorganisation till vänster om SDP dominerad av Finlands kommunistiska parti, FKP). Alla medlemmar av FKP var kollektivanslutna till DFFF, vars medlemmar kallades för folkdemokrater. Merparten av DFFF:s finlandssvenska medlemmar var inte kommunister, men de ledande folkdemokratiska organen kontrollerades av en kommunistisk kader. FBF bildades uttryckligen som ett finlandssvenskt och socialistiskt bildningsförbund. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) i Sverige var förebilden för FBF och en representant för ABF deltog även på FBF:s konstituerande möte. Till skillnad från ABF, där kommunisterna, liksom i den svenska arbetarrörelsen i övrigt, var underordnade de hegemoniska socialdemokraterna, var FBF ett gemensamt projekt mellan de finlandssvenska socialdemokraterna och de kommunistiskt ledda folkdemokraterna på minoritetsnationell botten i syfte att förena den finlandssvenska arbetarrörelsen.² Efter att folkfronts-samarbetet mellan SDP och DFFF, som i riksdagsvalet 1945 erhållit 50 respektive 49 av den finska riksdagens 200 mandat, bröt ihop på riksnivå år 1948 dröjde det inte länge innan det även började knaka i FBF:s finlandssvenska fogar. På årsmötet

² För en diskussion av begreppet minoritetsnation och dess roll inom den socialistiska arbetarrörelsen, se Jonas Ahlskog, Matias Kaihovirta & Mats Wickström, "Nationen i klasskampen. Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen", *Historisk tidskrift* 138:3 (2018), s. 452–479.

1949 marscherade socialdemokraterna ut och återvände aldrig. FBF förblev dock ett självständigt, statsunderstött och svenskspråkigt folkbildningsförbund inom ramen för den finländska folkdemokratin i allmänhet och den finlandssvenska folkdemokratiska rörelsen i synnerhet fram till DFFF:s upplösning år 1990.³

Från början av 1950-talet fram till mitten av 1970-talet leddes FBF:s verksamhet av kommunisten och bildningsborgaren Harri Edgren. Med sin högborgerliga bakgrund, passion för skönlitteratur och konvertering till kommunismen i vuxen ålder var han något av en udda fågel inom efterkrigstidens finlandssvenska folkdemokrati. Trots, eller snarare på grund av, sin bildningsborgerlighet kom Edgren dock att framträda som en av rörelsens mest färgstarka personligheter i sin roll som sekreterare och självutnämnd studierektor för FBF. Enlig Edgren var det en förutsättning för den kommunistiska klasskampen att arbetarna skolades in i den egna nationens (finlandssvenskarnas) rika kulturarv av litteratur och konst. Detta gav tidvis upphov till konflikter mellan Edgren och de kommunistiska partifunktionärerna, som hellre sett att FBF fokuserat på fackförenings- och kommunalkunskap än studiecirklar i och bokutställningar om finlandssvensk litteratur. Edgren, som var född år 1909, hade också en för sin generation av bildningsmän tidstypisk syn på folkbildningens pedagogiska upplägg: folkbildaren var en läromästare som med auktoritet och ideologiskt patos skolade arbetar- och bondebefolkningen från en upphöjd position. Som Edgren bestämt hävdade gällande pedagogikens hierarki: ”Studieledarens och lärarens centrala ställning får inte sättas ifråga. Och det inte minst då det gäller den pedagogiska aspekten, som alltid är avgörande i det här sammanhanget. Vuxenun-

³ Mats Wickström & Jonas Ahlskog, ”Socialt och kulturellt vakna medborgare. Socialistisk finlandssvensk folkbildning från samarbete till splittring i Folkets Bildningsförbund r.f., 1945–1949”, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:2 (2017), s. 255–285.

dervisning är naturligtvis inte ett fält där vem som helst kan skörda lagrar hur som helst.”⁴

Den allvarligaste konflikten mellan Edgren och den finlandssvenska kommunistiska kadern seglade upp mot slutet av hans över två decennier långa tid som studierektor. Edgrens stora för syndelse i kaderns ögon var inte hans traditionella och hierarkiska pedagogik, utan att han i följderna av 1968 års politiska ungdomsradikalisering allierade sig med den ortodoxa parti-fraktion som ville vrida FKP och folkdemokratin (tillbaka) till vänster.⁵ Denna partifraktion kom att kallas minoritetskommunister, eller ”taistoiter” utgående från FKP:s viceordförande Taisto Sinisalo. Från slutet av 1960-talet var minoritetskommunisterna i öppen konflikt med sina huvudmotståndare, majoritetskommunisterna. Konflikten gällde ett brett spektrum av ideologiska och organisatoriska frågor, men mest avgörande var förhållningssättet till Sovjetunionen, reformism och samarbete med andra partier. I regel drevs minoriteten av kommunistisk renlärlighet, revolutionsiver och en syn på Sovjett diktaturen som en nödvändig del av kampen mot kapitalismen.

På finlandssvenskt håll var det främst unga studenter, däribland Finlands kanske i dag mest kända kapitalist Björn Wahlroos, i universitetsstäderna Helsingfors och Åbo, som bar upp minoritetskommunismen. Under början av 1970-talet fungerade FBF som den finlandssvenska minoritetskommunismens centralorganisation, vilket den äldre generationen majoritetskommunister, som fortfarande formellt kontrollerade förbundet, ville få ett slut på utan att rensa ut den etablerade och på fältet populära Edgren. När Edgren gick i pension år 1974 uppenbarade sig en möjlighet för det gamla partifunktionärsgardet att äntligen bli av med det ungdomliga minoritetsinflytandet över FBF och få till

⁴ Harri Edgren, ”Harri Edgren möter intet kulturmotstånd”, *Landsbygdens folk* 9 november 1962.

⁵ Mats Wickström & Jonas Ahlskog, ”’Vi lever och kommer att leva’. Kommunisten och bildningsborgaren Harri Edgrens kulturkamp för finlandssvenskarnas fortlevnad”, *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 94, 2019, s. 103–133.

stånd den länge efterlängtrade politiska instrumentaliseringen av bildningsverksamheten. Majoritetsfalangen saknade dock lämpliga kandidater och de enda övriga kompetenta och icke-minoritetskommunistiska sökandena till tjänsten var nyvänsterfeministerna Birgitta Boucht och Carita Nyström, som inkom med en gemensam ansökan om att bli förbundssekreterare respektive studierektor för Folkets Bildningsförbund. För att befria FBF från minoriteten och med förhoppningar om att kvinnorna skulle ställa sig i det majoritetskommunistiska ledet anställde de äldre majoritetsmännen i FBF:s styrelse Boucht och Nyström hösten 1974.⁶

Frigörelsepedagogikens intåg i folkdemokraternas finlandssvenska bildningsförbund

Boucht och Nyström inledde sitt ledarskap med en tudelad programförklaring vid FBF-årsmötet den 23 april 1975. Programförklaringen deklarerade å ena sidan kontinuitet gällande förbundets organisatoriska finlandssvenska autonomi, medan den å andra sidan inbegrep radikala förändringar av förbundets pedagogik. Organisatoriskt sett framhöll Boucht och Nyström vikten av att FBF förblev en autonom socialistisk finlandssvensk bildningsorganisation som skulle konkurrera med Svenskfinlands borgerliga och socialdemokratiska bildningsinstitutioner. Boucht och Nyström motsatte sig bestämt planerna på en sammanslagning med den finskspråkiga folkdemokratiska bildningsorganisationen Kansan Sivistystyön Liitto (KSL), som grundats år 1963. För Boucht var frågan inte heller i första hand ekonomisk och administrativ utan av ideologisk, socialistisk och minoritetsnationell, betydelse:

⁶ Styrelseprotokoll 10 september 1974, Folkets Bildningsförbund, Folkets Arkiv (FA), Helsingfors.

Det måste tvärtom vara av väsentlig betydelse för de svenskspråkiga folkdemokraterna och kommunisterna att hela tiden hålla vid liv medvetandet om hur viktigt det är för hela vår svenskspråkiga rörelse att ha en egen självständig kultur- och bildningsorganisation som primärt har till uppgift att verka bland den finlandssvenska arbetande befolkningen. Gör inte FBF det så kan vi vara förvissade om att de andra studieorganisationerna träder till och lägger beslag på det svenska fältet. Redan idag studerar många av våra faktiska och potentiella meningsfränder inom Svenska studieförbundets ram, bl.a. därför att man där haft ett bredare utbud kurser som FBF inte kunnat erbjuda alternativ till. Också studieverksamheten avspeglar Svenska folkpartiets hegemoni i Svenskfinland. Det finns ingen anledning för FBF att ytterligare stärka den hegemonin genom att ge upp sin självständighet och sin vilja att gå ut på så bred som möjligt. Behovet av ett progressivt kultur- och utbildningsalternativ för finlandssvenskarna är skriande. Det måste vara FBF:s uppgift att tillfredsställa detta behov. Och för att kunna göra det måste vi ge upp tron på myten om det tvåspråkiga finlandssvenska folket som får sina behov tillgodosedda genom finskspråkiga organisationer med svenskspråkig hjälp-personal.⁷

Denna plädering för såväl alternativ som självrådande finlands-svensk kultur och utbildning var samtidigt ett slag mot såväl det borgerliga Svenska folkpartiet som mot den samtida tvåspråkighetsideologi som slopade enspråkigt svenska organ. Det var också ett försök från de nya verksamhetsledarnas sida att lägga sin prägel på förbundet och avstyra sammanslagningstanken, en tanke som närts av den kommunistiska kadern sedan det finskspråkiga KSL:s grundande år 1964. Förbundet var inne i en förändringsprocess, men i denna fråga följde de nya funktionärerna Edgrens minoritetsnationalistiska linje som hade direkt stöd i bolsjevikisk nationalitetsteori.⁸

⁷ Årsmötesprotokoll 23 april 1975, Folkets Bildningsförbund, FA.

⁸ För en diskussion om den bolsjevikiska nationalitetsteorins relation till den finlandssvenska nationaliteten, se vår artikel "Stalin och det svenska i Finland. Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finländska folkdemokratin", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 93 (2018), s. 135–159.

Det var inom pedagogiken som den nya ledningen krävde en djupgående omläggning av förbundets folkbildningsverksamhet. För att förstå radikaliteten i Bouchts och Nyströms reformer är det viktigt att först beakta den rådande idén om folkbildningens roll inom den finländska kommunismen.⁹ Den klassiska framgångsberättelsen för Finlands kommunister var utan tvekan oktoberrevolutionen med dess främsta teoretiker Lenin i spetsen. Oktoberrevolutionens succé bekräftade bolsjevikernas avantgardistiska organisationsteori: framgång nås om den kommunistiska rörelsen leds av professionell elit av revolutionära arbetare och intellektuella. Det är också som ett argument för avantgardism som Lenins kanske mest lästa skrift om kommunistiskt organisationsarbete, *Vad bör göras?*, ofta tolkas. Ett centralt element i Lenins inflytelserika pamflett är misstron mot arbetarnas spontana organisationsförmåga, som Lenin ansåg aldrig kunde avancera förbi reformism och ”tradeunionism” eftersom revolutionärt klassmedvetande inte uppkom automatiskt med klasskampen. I sammanhanget citerade Lenin därför med gillande Karl Kautskys idé om att det är partiets uppgift att ”inympa hos proletariatet [...] *medvetande* om dess ställning och uppgift”.¹⁰ Med andra ord, kommunistisk ideologi och revolutionär teori föddes inte naturligt hos arbetarna själva, utan måste ges till dem från ovan av revolutionära ledare som förstod arbetarnas klassposition bättre än de själva gjorde.

Kontrasten till den leninistiska uppfattningen om ledarskapets roll framkommer tydligt i Bouchts och Nyströms idéer om

⁹ Se exempelvis Kari Kantasalmi, ”Kansan Sivistystyön Liitto: Toimintalinjoja ja refleksiivisyyden pulmia”, i Kari Kantasalmi, Liisa Korhonen & Jukka Tainio (red.), *Sivistystyön itseymmärrys. Tekstejä järjestöillisestä sivistystyöstä* (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto, 2004), s. 7–71.

¹⁰ Lenin, *Vad bör göras?*, s. 39. Kursiv i original. Lenin anmärkte också att revolutionärt klassmedvetande är en skapelse av socialistisk teori och inte av arbetarnas egen självförståelse. Den socialistiska teorin uppkommer i sin tur enbart genom initiativet från ”bildade representanter för de besittande klasserna, av intellektuella”. Och Lenin påminde att Marx och Engels själva tillhörde sin tids bildade borgerliga klass. Se Lenin, *Vad bör göras?*, s. 31.

medlemmarnas aktiva deltagande i bildningsarbetet. Boucht framhöll att FBF:s framtid som ett friskt autonomt alternativ krävde att medlemsorganisationerna tog sitt ansvar också i den konkreta bildningsverksamheten. FBF:s funktionärer hade inte möjlighet att grunda och leda studiecirkelarna och borde inte heller göra det:

[D]är måste varje organisation och varje intresserad grupp människor själva kartlägga sina behov och ta sina egna initiativ. Och då måste man se så brett som möjligt på själva kultur- och studiebegreppet, våga tala om sina verkliga behov och intressen. Vi måste frigöra människors egna skapande resurser, understryka att kultur är delaktighet, att det är omöjligt att upprätthålla en kultur om vi inte släpper till människors egen skapande förmåga, litar på dem. Det talas så högtidligt, också i studiearbetet, om att vi behöver ledare, folk som säger hur det skall vara. Och om dessa ledare och föreläsare inte finns på plats så tror man att det inte blir några studier. [...] Så kan det inte fortsätta. Nu måste vi få med i vår verksamhet alla dem som tror på möjligheterna till och känner behov av att delta i ett demokratiskt kultur- och utbildningsarbete på finlandssvenskt håll, och alla dem som vågar ha en vision av hur detta arbete skall utformas och vad det skulle innebära på vägen till reell jämlikhet i vårt samhälle.¹¹

Idealen som uttrycktes för den progressiva folkbildningen – delaktighet och tillit till folket – hörde överhuvudtaget inte hemma i folkdemokraternas leninistiska synsätt. Frågan om folkets delaktighet i bildningsprocessen var däremot en alldeles avgörande del av den brasilianska befrielsepedagogen Paulo Freires teorier. Den kanske mest centrala idén hos Freires pedagogik är att varje försök till att organisera och befria samhällets förtryckta måste utgå från tilliten till folkets egna förmågor. Som Freire skriver:

¹¹ Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

[Ledarna] talar till folket, men litar inte på det; och tillit till folket är en ofrånkomlig förutsättning för revolutionär handling. [...] [D]et är nödvändigt att lita på de förtryckta och deras förmåga att resonera. Alla som saknar denna tillit kommer att misslyckas med att skapa (eller kommer att överge) dialog, reflektion och kommunikation och istället förfalla till att använda slagord, kommunicéer, monologer och instruktioner.¹²

Freires tankegångar bröt med folkdemokraternas i grunden hierarkiska syn på folkbildning som, i enlighet med Lenins doktriner, tvärtom baserades på misstron till folkets eget initiativ. Att använda sig av slagord, kommunicéer och instruktioner – vilket Freire beskriver som förfall – betraktades av finländska kommunister som omistliga och oproblematiska verktyg för det revolutionära avantgardets propagandarbete. I kontrast menar Freire också att de förtryckta inte ska befrias genom ledarskapets handlingar från ovan för att ”inympa” revolutionärt medvetande, utan genom att via jämlika dialoger med ledarna ta i bruk sina egna resurser och förmågor i befrielsekampens tjänst. I direkt konflikt med den leninistiska synen på revolutionärt ledarskap skriver Freire:

Den korrekta metoden för revolutionärt ledarskap i befrielse-syfte är således inte ”befrielsepropaganda”. Inte heller kan ledarskapet bara ”inplantera” tron på frihet hos de förtryckta och på det sättet tro sig vinna deras tillit. Den rätta metoden ligger i dialog. Övertygelsen hos de förtryckta, att de måste kämpa för sin egen frihet, är inte en gåva skänkt av det revolutionära ledarskapet, utan är ett resultat av deras egen conscientização [medvetandegörande].¹³

Det ideologiska avståndet mellan Freires dialogiska befrielsepedagogik och den av folkdemokraterna omhuldade leninistiska avantgardismen var avgrundsdjup. Genom att introducera

¹² Paulo Freire, *Pedagogik för förtryckta* (Stockholm: Gummessons, 1972), s. 57 och 63.

¹³ Freire, *Pedagogik för förtryckta*, s. 64.

Freires idéer i sin programförklaring för FBF:s framtid – om än utan att nämna hans namn – bröt därmed den nya ledarskapsduon med det rådande pedagogiska paradigmet inom folkdemokratin. Bouchts plädering för demokrati och tillit var likaså ett avståndstagande från auktoritära drag i den folkdemokratiska rörelsen inför en församling som inkluderade kommunister härdade i hårdföra hierarkier. Ingen av dessa hade dock något att invända mot det nya manifestet för FBF. Den enda som tog till orda efter anförandet var veterankommunisten Runar Nordgren, som gav avsikten att ”på alla sätt” bevara FBF:s självständighet sitt stöd.¹⁴ Med andra ord, den kommunistiska kadern bekräftade sitt stöd för förbundets finlandssvenska autonomi medan frågan om pedagogiken passerades i tysthet, än så länge.

Bildning *med* folket

Freire poängterar ofta att den revolutionära undervisaren arbetar *med* och inte *för* folkets befrielse, samt att varje arbete *med* måste starta från en djupgående förståelse av folkets världssyn.¹⁵ Efter Bouchts inledning tog Nyström till orda och beskrev en framtid för bildningsförbundet som idémässigt uttryckte en verksamhetsplan för freireanskt arbete *med* det finlandssvenska folket. Framför allt menade Nyström att FBF därför måste nå och engagera dem som nu var studiemässigt förfördelade. I vad som kan tolkas som en kritik av minoritetskommunisterna anförde Nyström att ett fokus på de teoretiskt och ideologiskt medvetna högskolestuderandes studier endast förstärkte ojämlikheten i samhället. För att motarbeta ojämlikheten krävdes ett uppsökande arbete, som i sin tur krävde medlemsorganisationernas stöd. Nyström konstaterade också att FBF hade en av de lägsta

¹⁴ Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

¹⁵ Se exempelvis Freire, *Pedagogik för förtryckta*, s. 65, 70, 97. Att arbeta enbart *för* folket resulterar i en kulturinvasion och återspeglar enbart ledarskapets ”förmedlarsjuka”.

andelarna kvinnliga studiecirkeldeltagare av de finländska studiecirkelcentralerna.¹⁶

Det var dock framför allt en särskild grupp som Nyström ville inkludera i studiecirkelverksamheten: ”veteranerna inom rörelsen med deras rika erfarenhet av arbetsliv, av landets historiska skeenden och av organisations- och politisk verksamhet.” För Nyström var veteranernas kunskaper ovärderliga resurser ”för allt progressivt kulturarbete”. En antidot mot den ”alienation från verkligheten” som den etablerade utbildningen skapade genom särskiljandet mellan ”att veta och att handla”. Nyström uppmålade en dystopisk bild av den samtida samhällsutvecklingen: ”Den tekniska utvecklingen har färgat hela vårt förhållande till verkligheten och livet.” Det fanns dock en väg tillbaka mot en hoppfullare framtid, men den gick varken via den typ av studier som FBF bedrivit under Edgren eller kommunistisk kaderutbildning:

Vi måste tillbaka till källorna och rötterna för att återfinna de konkreta relationerna mellan människa – natur, människa – människa, människa – samhälle och människa – samhällsomvandling. Detta måste få djupgående konsekvenser för cirkelpedagogiken, som idag är skamligt försummad.¹⁷

Rent konkret utmynnade Nyströms vision i en import av det svenska projektet *Bygd i förvandling*, som Nyström lärt känna när hon arbetade som lektor vid Nordens folkliga akademi i Kungälv i Sverige.¹⁸ *Bygd i förvandling* hade sin upprinnelse i TRU:s (dåvarande Utbildningsradions) programserie med samma namn som sändes 1974. Serien gav upphov till ett omfattande och aktivt studiecirkelarbete kring lokalhistoria i olika delar av Sverige. Som studiecirkelprojekt inom svenska ABF inbegrep *Bygd i förvandling* kartläggning och dokumentation av det egna

¹⁶ Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

¹⁷ Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

¹⁸ E-postsvar från Carita Nyström 23 juli 2015.

samhällets, inklusive arbetarrörelsens, historia. Deltagarna arbetade enligt devisen ”gräv där du står”, en paroll som 1978 skulle göras känd genom den svenske författaren Sven Lindqvists bok med samma namn.¹⁹

Nyström presenterade projektet för årsmötet och menade att det skulle vara en ”fruktbar utgångspunkt för bildande av cirklar kring den finlandssvenska arbetarrörelsens traditioner och historia på lokalplanet”. I dessa cirklar kunde generationerna mötas genom att samla in material och diskutera erfarenheter. Cirklarna skulle resultera i utställningar eller böcker för att förmedla det insamlade vidare. Nyström framhöll vikten av tidsaspekten för genomförandet av projektet:

Detta är en brådskande uppgift, eftersom många människor och med dem de muntliga dokumenten, den självupplevda historien, håller på att försvinna. Också med tanke på FBF:s trettioårsjubileum år 1976 kunde dessa cirklar samla in oersättligt grundmaterial.²⁰

Nyström menade att deltagarna själva kunde producera sitt eget studiematerial och att sammanställningen och förmedlingen av kunskap skulle fungera emanciperande. De kollektiva och egenhändigt skapade självstudierna skulle göra deltagarna media- och maktkritiska. Syftet med studierna var också att ”lära folk stå samman solidariskt”. Förebilden för Nyström var den typ av alfabetiseringskampanjer som Freire lett, i vilka alla som kunde läsa var lärare. Den äldre folkbildningen inom arbetarrörelsen, som varit fri från teknologiskt tänkande och byråkratiska funktioner, kunde också fungera inspirerande. Nyström avslutade sitt anförande med att recitera ”Lyssna medan du talar” av Bertholt

¹⁹ Ann-Katrin Tideström (red.), *Bygd i förvandling. Norrbotten* (Luleå: Norrbottens bildningsförbund, 1973); Sven Lindqvist, *Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb* (Stockholm: Bonniers, 1978).

²⁰ Årsmötesprotokoll 25 april 1973.

Brecht, som enligt henne borde vara parollen för varje person som sysslade med undervisning:

Lärare, lär!
 Säg inte för ofta du har rätt, lärare!
 Låt eleverna själva inse det!
 Strama inte åt sanningen för mycket,
 den tål det inte.
 Lyssna medan du talar!²¹

Enligt protokollet gav inte heller Nyströms i sammanhanget radikala program upphov till någon större diskussion om FBF:s riktning.²² Nyström bedömde 40 år senare att det inte i första hand var hennes och Bouchts feminism (deras år 1975 utgivna *Denna värld är vår! Handbok i systerskap* är ett centralt verk i den finländska feminismens historia) som väckte motstånd hos kommunistmännen med makt, utan deras idé om studiecirkeldemokrati.²³ Idén att studiecirkelmedlemmarna själva skulle bestämma över och lägga upp sina studier var otvivelaktigt främmande för FBF, för den folkdemokratiska rörelsen och för den rådande finländska synen på undervisning i allmänhet. Däremot var Bouchts och Nyströms reformer i direkt överensstämmelse med Freires syn på att folket alltid måste engageras i framställningen av sitt eget undervisningsmaterial.²⁴

Freires frigörelsepedagogik anländer officiellt till (svenska) Finland

FBF:s första verksamhetsår under ny Freire-inspirerad ledning cementerade brottet med den tidigare hierarkiska och bildningsborgerliga eran under Edgren. I och med den nya studiecentralslagen, som trädde i kraft den 1 januari 1976, försvann motiv-

²¹ Brecht citerad i Årsmötesprotokoll 25 april 1973.

²² Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

²³ E-postsvar Nyström.

²⁴ Freire, *Pedagogik för förtryckta*, s. 109–110.

et att maximera antalet redovisade studiecirklar. Boucht och Nyström kunde fokusera på vad de själva ansåg vara en fråga om att välja kvalitet före kvantitet i studiecirkelverksamheten.²⁵ Denna prioritering medförde att antalet förverkligade cirklar sjönk från 158 verksamhetsåret 1974 till 100 verksamhetsåret 1975. Den största regionala avtrappningen i cirkelproduktion stod Österbotten för. Läromästaren Edgren, eller ”prästen” som han kallades bland folkdemokraterna i Österbotten, bad ej längre om uppoffringar för den goda sakens skull och antalet cirklar i Österbotten mer än halverades från 60 till 27. I Åboland sjönk antalet cirklar från 32 till 20 och i Nyland, där den folkdemokratiska ungdomsrörelsen fortfarande frodades, från 66 till 53. Den finlandssvenska folkdemokratins förnyring var överlag påtaglig i cirkelstatistiken: Finlands demokratiska ungdomsförbund och Socialistiska studentförbundet stod tillsammans för över hälften av cirkelarna.²⁶

Trots satsningar på så kallade kvinnocirklar minskade antalet kvinnliga deltagare som en följd av det allmänna avtagandet från 530 till 368. Andelen kvinnor steg däremot från 41 procent till 46 procent. Ett tydligt tecken på att FBF inträtt i en ny period var nedgången i cirklar i skönlitteratur: från 70 till 17. Utrensningen av minoritetskommunister manifesterades också i föreläsning- och kursverksamheten. Föreläsningar arrangerades sporadiskt och i stället för regelrätta kurser anordnade FBF seminarier. Det för pedagogiken mest avgörande evenemanget var FBF:s och DFFF:s utbildningspolitiska seminarium i Helsingfors den 22 februari 1976. Syftet med seminariet var behandla förslaget till nytt utbildningspolitiskt program för DFFF samt att samla ”progressiva lärarkrafter” i Svenskfinland till en diskussion om gemensamma problem. Under seminariet presenterades även Paolo Freires pedagogik i teori och praktik veterligen för första gången i ett officiellt folkdemokratiska sammanhang (på

²⁵ Årsmötesprotokoll 23 april 1975.

²⁶ Verksamhetsberättelse 1974; Verksamhetsberättelse 1975, Folkets Bildningsförbund, FA.

svenska) i Finland av Monica von Bonsdorff. Presentationen ledde till en ”intressant diskussion” om Freires tillämpbarhet inom den folkdemokratiska rörelsens vuxenutbildning.²⁷

Seminarieriet var inte Bouchts och Nyströms första kontakt med Freires pedagogik, och som vi tidigare visat byggde deras pedagogiska vision för FBF:s framtid på freireanska grundbegrepp som tillit och delaktighet. Orsaken till att de ”progressiva lärarkrafterna” diskuterade Freires idéer vid sitt utbildningspolitiska seminarium 1976 var *de facto* att FBF:s funktionärer var entusiasmerade av Freire, i synnerhet Nyström. Liksom i fråga om *Bygd i förvandling* hade Nyström blivit bekant med Freires frigörande pedagogik på Nordens folkliga akademi 1974, där hon gått en kurs om Freire och alternativa pedagogiska projekt:

För mig blev kursen en avgörande impuls, som gav inspiration också till arbetet i den kvinnogrupp som Birgitta [Boucht] och jag varit med om att grunda tidigare samma år. Men också till tron på, att öppna diskussioner i småskaliga fora, som studiecirklar, kan avleda energierna från nedbrytande ideologiskt käbel till en konstruktiv dialog om verkligheten och till nya handlingsmöjligheter.²⁸

I detta sammanhang är det viktigt att lyfta upp säregenheterna i den finländska folkdemokratiska kontexten. I de flesta västeuropeiska länder var det snarare regel än undantag att Freire blev den radikala sjuttiotalsvänsterns undervisningspolitiska guru. Hans *Pedagogik för förtryckta* fick stort genomslag i såväl den tredje som den första världen, och boken utkom i svensk översättning redan 1972. Runtom i världen vid denna tid diskuterade därför ”progressiva lärarkrafter” kärnan i Freires pedagogik, nämligen den problemformulerande metoden. I stället för traditionell undervisning, som enligt Freire går ut på att läraren

²⁷ Verksamhetsberättelse 1975, Folkets Bildningsförbund, FA.

²⁸ Carita Nyström, ”Med Freire i hjärtat”, i Anna-Lisa Sahlström (red.), *Röd lärdom. Folkets Bildningsförbund 1946 – Framtiden* (Åbo: Folkets bildningsförbund, 1997), s. 127.

”korvstoppar” eleverna med sådant som saknar verklighetsrelevans för dem, utgår den problemformulerande metoden från *conscientização*, medvetandegörande. Genom en kritisk process av dialog mellan lärare och elever och omvärld avslöjas social ojämlikhet och politiska motsägelser i de förtrycktas vardag. Freires pedagogik måste alltså alltid vara både reflektiv och aktivistisk.²⁹ Freires frigörande pedagogik delade måhända samma revolutionära slutmål som Finlands leninistiska folkdemokrater – det kommunistiska samhället – men befann sig ofrånkomligen i konflikt gällande frågan om folkets roll i sin egen befrielse. Freires gramscianska premiss om kulturell hegemoni och självbildade emancipation underifrån var diametralt annorlunda den hierarkiska pedagogisyn som fortfarande präglade folkbildningsfältet i Finland under 1970-talet.³⁰

Enligt den finska Freireforskaren Aino Hannula har Freires inflytande i Finland varit minimalt i jämförelse med de övriga nordiska länderna. *Pedagogia do Oprimido* utkom i finsk översättning först 2005. Hannula känner dock inte till Freires genomslag i FBF, vilket var samtida med pacifisten och pedagog Helena Kekkonens tillämpning av Freires idéer i sin undervisning av fångar.³¹ Nyström och Boucht var förutom feministiska föregångare alltså också Freire-pionjärer i Finland. Som historikern Tauno Saarela har noterat var det även FBF som först introducerade ”gräv där du står”-idén i Finland genom *Bygd i förvandling*-projektet.³²

²⁹ Katarina Bjärvall, ”De fattigas pedagog”, *Pedagogiska magasinet* nr 3 2015, <https://pedagogiskamagasinet.se/de-fattigas-pedagog/> (hämtad 11 oktober 2018).

³⁰ Aleksii Fornaciari & Esko Harni, ”Antonio Gramscin hegemonian käsitteen relevansi kasvatustieteelliselle tutkimukselle”, *Kasvatus & Aika* 11:2 (2017), s. 39; Jukka Tuomisto & Petri Salo, ”Suunnittelupolitiikasta elämänpolitiikkaan”, i Jukka Tuomisto & Petri Salo (red.), *Edistävää ja viihdyttävää aikuiskoulutus. Aulis Alanen aikuisopetuksen laatua etsimässä* (Tampere: University Press, 2006), s. 13–30.

³¹ Aino Hannula, *Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi sorrettujen pedagogiikasta* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2000), s. 7.

³² Tauno Saarela, ”Punaista opetusta”, *Työväentutkimus* 1997, <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/1997/2.html#Punaista%20opetusta> (hämtad 11 oktober 2018).

Som utlovats blev den finlandssvenska tappningen av *Bygd i förvandling* FBF:s stora satsning verksamhetsåret 1975. Igångsättningen av projektet ägde rum i Yttermark i Närpes hösten 1975. FBF hade bjudit in den svenska pionjären Ann-Katrin Tideström från TRU i Norrbotten. På kick-offen berättade Tideström om hur *Bygd i förvandling* genomförts av 500 studiecirklar i norra Sverige. På basis av detta drog österbottningarna upp riktlinjerna för hur studiearbetet skulle gå till väga i Österbotten.³³

Enligt Nyström arbetade de studiecirklar som grundades inom FBF:s *Bygd i förvandling*-projekt ”i Freires anda” eftersom cirkeldeltagarna själva valde sina arbetsmetoder och mål. *Bygd i förvandling* var Nyströms och Bouchts skötebarn. De betraktade *Bygd i förvandling*-studiecirkarna ”som en dynamisk och vital motsats till de överväldigande talrika cirklar, där man studerade marxismen-leninismens grunder enligt strikta codexformulär, där kritiska frågor var bannlysta.”³⁴

Nyströms och Bouchts reformer avspeglar på ett talande sätt hur politiska tankar och idéer omformas då de sätts i arbete i ett specifikt historiskt sammanhang. Det freireanska arbetet *med* folket innebar i den finländska kontexten att Boucht och Nyström riktade sig till fältet i stället för till kadern, och inom fältet till dem som inte tidigare getts aktörskap inom den folkdemokratiska rörelsen, framför allt kvinnorna. Samtidigt är det anmärkningsvärt att Nyström uttryckligen tänkte på *Bygd i förvandling-projektet* som ett arbete i Freires anda. Nyström utvecklar inte sin tanke i sina hågkomster, men det finns onekligen idémässiga samband mellan å ena sidan grävrörelsens initiativ att engagera folket i kunskapsproduktionen om deras egen historia och kultur, och det Freire kallade en ”tematisk undersökning” för att artikulera den kulturellt ”unika livskod” som styrde folkets liv och samtidigt inhyste samhällets motsättningar.³⁵

³³ Årsberättelse 1975.

³⁴ Nyström, ”Med Freire i hjärtat”, s. 128–129.

³⁵ Freire, *Pedagogik för förtryckta*, s. 112–117.

Enligt Freire hade tematiska undersökningar, och folkets eget deltagande i dem, en avgörande roll för att undervisningen skulle kunna förankras i folkets världssyn. Relationen mellan Freire och den svenska grävrörelsen är hittills ouppmärksammasad.³⁶ I denna bemärkelse utgör FBF ett historiskt intressant fall för framtida forskning om grävrörelsens implicita och explicita relation till Freires befrielsepedagogik.

Befrielsepedagogiken utmanövreras av kommunistkadern

I slutet av april 1976 sade Boucht och Nyström upp sig i protest mot styrelsens självsvåldighet. Uppsägningen föranleddes delvis av styrelsens beslut att flytta FBF:s kansli till KSL:s nya lokaler, vilket av Boucht och Nyström tolkades som ett illa dolt försök att slå samman FBF med dess finskspråkiga motsvarighet, men lika avgörande för uppsägningen var konflikterna som uppstått kring förbundets pedagogik. Konflikternas karaktär utmejslades i ett femsidigt brev som Boucht och Nyström skrev till styrelsen i maj 1976 för att förklara varför de hade beslutat sig för att avgå. Brevets innehåll, och kommunistkaderns svar, är av särskilt intresse eftersom det ger oss möjlighet att ytterligare artikulera de ideologiska konfliktlinjerna i frågan om den progressiva bildningens pedagogik inom folkdemokratien. Denna artikulation visar samtidigt också var gränserna för bildningens frihet i praktiken gick för Finlands svenska kommunister under 1970-talet.

I sitt brev kritiserade Nyström och Boucht styrelsen för att den varken velat stödja eller ens diskutera den frigörande pedagogik de ville tillämpa. Detta trots att denna pedagogiska grundsyn, enligt Boucht och Nyström, utgick ifrån en klassanalys av kulturen som den folkdemokratiska rörelsen åtminstone i princip borde dela. Som en tydlig freireansk kritik av kommunist-

³⁶ Jämför Annika Alzén, *Kulturav i rörelse. En studie av "gräv där du står"-rörelsen* (Mölnådal: Symposion, 2011). Sven Lindqvist anger också Latinamerika och befrielse-rörelser som inspirationskällor. Se Lindqvist, *Gräv där du står*, s. 44.

kaderns hierarkiska bildningssyn framhöll Boucht och Nyström att arbetarklassen inte hade något behov av att ”impregneras med borgerlig kultur”, utan att det i stället var kulturen som skulle impregneras av arbetarklassen.³⁷ För dem i styrelsen som trots allt hade haft en förkärlek för FBF:s traditionella bildningsarbete, som varit såväl hierarkiskt till formen som i mångt och mycket borgerligt till innehållet, var denna anmärkning oneligen en besk påminnelse om undervisningens icke-socialistiska beskaffenhet.

Nyström och Boucht påtalade också att de indirekt anklagats för olika ”avvikelser i form av maoism, trotskism, anarkism, bundism, separatism, nationalism”, vilka de vägrade bemöta eftersom de inte kände sig träffade av dem.³⁸ De tre sistnämnda ideologiska stämplingarna var i princip synonyma och härrörde från Bouchts och Nyströms försvar av FBF:s finlandssvenskhet. Redan i början av 1950-talet hade FKP motiverat nedläggningen av svenskspråkiga partiavdelningar med liknande retorik.³⁹ Fördomandet av feminism ville Boucht och Nyström dock bemöta: ”vi anser att den nya kvinnorörelsen kommit med analyser och iakttagelser som det är nödvändigt för arbetarrörelsen att ta upp till debatt.” De beklagade att de inte fått till stånd en diskussion om feminism inom ramen för FBF, eftersom en sådan kanske hade kunnat ”ta död på villfarelser” om feministiska frågor.⁴⁰

Nyström och Boucht avrundade sitt avskedsbrev med att återigen framhålla sin Freire-förankrade övertygelse om att det ”borgerliga kulturmonopolet” endast kunde krossas genom att arbetarna skapade sin egen kultur och därmed banade vägen ”för en omdaning av samhället”. De framhöll att arbetarklassens eget kulturarbete var viktigt för genomgripande ”resultat på lång sikt”, vilket styrelsen med sin ytliga inställning och sina krav på ”snabba

³⁷ Birgitta Boucht & Carita Nyström, ”Till Styrelsen för Folkets Bildningsförbund”, Folkets Bildningsförbund, FA.

³⁸ Boucht & Nyström, ”Till Styrelsen för Folkets Bildningsförbund”.

³⁹ Wickström & Ahlskog, ”Stalin och det svenska i Finland”, s. 157.

⁴⁰ Boucht & Nyström, ”Till Styrelsen för Folkets Bildningsförbund”.

politiska resultat” inte förstod. Boucht och Nyström tänkte inte ta strid med sina egna samveten och avslutade brevet med följande ord: ”Vi kan inte kompromettera vår övertygelse.”⁴¹

Läget uppfattades som så pass allvarligt att ett gemensamt möte mellan FKP:s och DFFF:s svenska sektioner sammankallades för inofficiella överläggningar om vad som borde göras för att få FBF på rätt köl. Krismötets informella upplägg gav upphov till öppenhjärtiga diskussioner om såväl de överhängande problemen som hela den finlandssvenska folkdemokratins grundläggande dilemman. För FBF:s del förklarade förbundets ordförande Gunnar Asplund, som även var ordförande för FKP:s svenska sektion och medlem av partiets centralkommitté, att de dryga sista tio åren med Edgren varit svåra och att styrelsen hade hoppats på det skulle bli ordning på FBF efter Edgren, det vill säga att förbundet skulle bli ett ändamålsenligt instrument för rörelsens syften. Dessa förhoppningar hade nu kommit på skam. Detta sagt konstaterade han att styrelsen på sistone blivit allt mer missnöjd med Bouchts och Nyströms arbete eftersom de inte producerade det strukturerade studiematerial medlemsorganisationerna begärde utan endast var intresserade av vad fältet efterfrågade. Enligt Asplund underkände Boucht och Nyström också KSL:s studiematerial som pedagogiskt undermåligt och olämpligt för finlandssvenska förhållanden.⁴²

Asplund hade funderat på vad som gått fel i förhållande mellan funktionärerna och styrelsen och kommit fram till svårigheterna bäst kunde åskådliggöras genom den debatt om pyramidprincipen och cirkelprincipen som ägt rum mellan honom och funktionärerna vid en sammankomst. Asplund hade under detta möte visualiserat folkdemokratien som en pyramid med en stor skara medlemmar med liten rörelseutbildning längst ner och en handfull välutbildade medlemmar högst upp. Med hjälp av sin pyramidfigur ville Asplund visa att de olika grupperna i

⁴¹ Boucht & Nyström, ”Till Styrelsen för Folkets Bildningsförbund”.

⁴² ”Inofficiellt protokoll från möte på Kulturhuset om 17.5.76 FBF”, FKP:s svenska sektion, FA.

rörelsen hade olika utbildningsbehov. Freireanerna ville dock inte veta av någon leninistisk pyramidhierarki med utbildad partikader högst uppe: ”Men pyramiden uppfattades som en fullständig vrångbild av vad utbildningen ska syfta till. Som motbild ritades en cirkel upp”.⁴³

En rörelse byggd på en bestämd rangordning och ordergivning stod mot en diametralt motsatt vision. Mötet slöt i stort sett upp bakom den etablerade hierarkin. Rörelseveteranen Runar Nordgren konstaterade att man måste underkasta sig kollektivets beslut och beklagade att ”flickorna kommit i konflikt med rörelsen”, vilket han trodde berodde på deras bristfälliga ideologiska skolning. Han efterfrågade nya funktionärer, en arbetare med studieanlag och ”en magister där uppe som ser till att punkt och pricka är utsatta på rätt sätt.” Fackföreningsmannen Ingmar Blom såg inget behov av att ersätta den rådande folkdemokratiska ideologin med en ny idealistisk cirkelideologi och vidhöll vikten av att upprätthålla pyramidmodellen. Karl-Gustav Ståhlberg meddelade att fackföreningsmedlemmarna i Jakobstad sade att ”flickorna bara talar om Bygd i förvandling”. Ståhlberg var själv av den åsikten ”att det barkar åt helvete om flickorna får styra – deras ideologiska medvetenhet är för liten.” Försonligare tongångar hördes även under mötet. Flera av deltagarna ansåg att ”flickorna” skulle ges möjlighet att återta sina uppsägningar om de åtminstone fogade sig i kanslifrågan.⁴⁴ Troligen föranleddes dock viljan att tillmötesgå Nyström och Boucht av att ingen arbetare med studieanlag eller magister med öga för det svenska språkets formalia fanns att tillgå bland majoritetskommunisterna. Den principiella slutsatsen var dock klar: pyramiden perforerade cirkeln. Eller som ordförande Asplund uttryckte det på ett senare möte om kulturell och ideologisk kamp: ”FBF har en väldig uppgift att vara aktivt med i den ideologiska kampen

⁴³ ”Inofficiellt protokoll från möte på Kulturhuset”.

⁴⁴ ”Inofficiellt protokoll från möte på Kulturhuset”.

genom att höja kadrarnas teoretiska nivå och föra ut arbetarklassens ideologi bland massorna.”⁴⁵

Efter krismötet nådde FBF:s styrelse och funktionärer en, som det skulle visa sig, tillfällig förlikning på konflikten. Boucht och Nyström följde med FBF:s kansli till KSL:s nya utrymmen samtidigt som styrelsen, genom att göra upp ett skriftligt avtal med KSL, försäkrade att förbundet skulle förbli autonomt.⁴⁶ Det underliggande problemet, motsatsförhållandet mellan cirkeln och pyramiden, fanns det ingen kompromisslösning på.

Freireanskt lägerliv och farväl

Sommaren 1977 arrangerade FBF ett sommarläger, förbundets första, i Molpe i Österbotten för att ”testa hur den nya [freireanska] pedagogiken fungerar i praktiken”. Upplägget för lägret var ”allas aktiva medverkan” i lägrets samtliga aktiviteter, från diskussioner till lägerlivets sysslor, med målet att förena teori och praktik.⁴⁷ Boucht berättade för *Vasabladet* att FBF:s nya pedagogik var ”en aktiverande, demokratisk form av studier som går ut på att stärka självkänslan och tilliten till den egna kunskapen eller möjligheten nå fram till kunskap.”⁴⁸ Lägret var av allt att döma framgångsrikt och följdes upp av ett cirkulerande häfte i vilket deltagarna kunde nedteckna valfritt innehåll för att upprätthålla kontakten med varandra. Häftet cirkulerade i drygt ett halvår och fylldes med såväl personliga som politiska reflektioner som teckningar av barn.⁴⁹

Nästa sommar hölls sommarlägret i Åbolands skärgård under temat ”Ta vara på resurserna”. Under lägret behandlades bland annat ekologi och miljövård, men även frigörelsen av mänskliga resurser, kostvanor och arbetarrörelsens historia och nutid i det

⁴⁵ ”Protokoll från diskussionen i arbetsgruppen ’Kulturell kamp och ideologisk kamp’ vid FBF:s 30-årsseminarium 20–21.11.1976”, Folkets Bildningsförbund, FA.

⁴⁶ Styrelseprotokoll 2 juni 1976, Folkets Bildningsförbund, FA.

⁴⁷ ”FBF-läger prövar ny pedagogik”, *Hufvudstadsbladet* 9 juli 1977.

⁴⁸ ”Barn och vuxna kan jobba ihop också på läger”, *Vasabladet* 6 juli 1977.

⁴⁹ ”Molpe-häftet”, Folkets Bildningsförbunds kansliarkiv, Åbo.

närliggande Dalsbruk.⁵⁰ Lägret blev Boucht och Nyströms sista som FBF-funktionärer. Våren 1978 hade de utan dramatik meddelat ordförande Asplund att de skulle fortsätta fram till slutet av året för att sedan lämna förbundet. Enligt Nyström låg de "hetaste konflikterna och striderna" då redan bakom dem.⁵¹ Det var dock en uppriven och desillusionerad rörelse de enligt sig själva lämnade, eller som Nyström uttryckte det, inte utan en gnutta freireanskt hopp, i en dikt från år 1978:

jag har sett kamrater
slå på varandra med ord
som de använt som tillhyggen
dödande vapen
ont gjorde det att se det

jag har sett människor förhärdas
bli cyniska
människor som inte längre tror
på de ord
de slungar över sina abstrakta massor

jag har sett människor förstummas
dra sig tillbaka inåt sig själva
"rör mig inte längre
lämna mig ifred"
var de enda ord
de hade kvar

men jag har också sett dem
som bär sina frågor med sig
som lysande flammor
fyllda av en levande oro
rörelsens livsnerv
pulserande hjärtan
bålverk mot mörker och förstening⁵²

⁵⁰ FBF:s verksamhetsberättelse 1978, Folkets Bildningsförbund, FA.

⁵¹ Nyström, "Med Freire i hjärtat", s. 131.

⁵² Nyström, "Med Freire i hjärtat", s. 130.

Slutet på FBF:s freireanska period sammanföll med en avmattning av en annan utlöpare av 68 i Finland, den minoritetskommunistiska sjuttiotalsvågen bland finländska ungdomar och studenter. Inom FBF manifesterades den ungdomliga marxist-leninismens tvära tillbakagång i antalet studiecirkelar i ungdomsorganisationernas regi, som gick från 75 stycken verksamhetsåret 1974 till noll verksamhetsåret 1981.⁵³

⁵³ Årsberättelse 1974; Årsberättelse 1981, Folkets Bildningsförbund, FA.